

УДК 811.161.2'36-112

БЛОКОНЕНКО Аліна Ігорівна,
бібліотекар дитячого відділу Богданівської
бібліотечної філії Знам'янської районної
централізованої бібліотечної системи
e-mail: tai-27@ukr.net

АРХАЇЧНІ ГРАМАТИЧНІ ФОРМИ ЧИСЛІВНИКА В СТРУКТУРІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено дослідженню давніх граматичних форм числівника як структурних компонентів українських фразеологічних одиниць. Проаналізовано основні погляди вітчизняних лінгвістів на процес поступового витворення окремих архаїчних нумеральних словоформ. Визначено різновиди та особливості вживання залишків словозміни та формотворення числівника в складі фразеологічного фонду української мови. Установлено, що в стійких одиницях поширені здебільшого застарілі форми числівників першого десятка, які різняться від сучасних варіантів переважно фонетичним оформленням.

Ключові слова: числівник, фразеологізми, словозміна, формотворення, архаїчні словоформи, морфологічна будова.

Постановка проблеми. Фразеологічні одиниці з числівниковими компонентами належать до багатоаспектних мовних явищ зі своєрідною структурою та семантичним навантаженням. Числівник є їхнім ядром, важливим чинником, який впливає на загальний зміст, на ті відтінки, які містить у собі фразеологізм як у певному контексті, так і поза ним. Словозмінна система числівника, зафіксована в українських стійких одиницях, позначена чималою кількістю відмінностей насамперед у фонетичному оформленні. На цій підставі важливо визначити різновиди та охарактеризувати особливості вживання нумеральних словоформ у структурі фразеологізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській літературній мові числівник – морфологічно своєрідний клас слів. Його формування достатньо повно описано в лінгвістичній літературі. Крім відповідних розділів у граматиках, існують ґрунтовні монографічні дослідження, авторами яких є М. П. Івченко [1], Г. П. Арполенко, К. Г. Городенська, Г. Х. Щербатюк [2] тощо. Питанням походження й розвитку числівників у слов'янських мовах, реконструкції їхньої історії в дописемний період присвячена праця Т. Б. Лукінової [3]. Окремі проблеми вживання числівників у літературній мові та в діалектах, серед них – місце числівника в системі частин мови, його граматична будова та процес витворення висвітлено в наукових розвідках С. П. Самійленка, Н. П. Прилипко, Д. Х. Баранника, М. Й. Онишкевича та ін. Особливості словозміни числівників описано в дослідженнях Й. О. Дзензелівського, В. В. Німчука, В. С. Ващенко, Н. М. Попович та ін. Однак до сьогодні відчутно бракує праць, у яких було б розглянуто застарілі словоформи числівника, зокрема їхня фіксація в складі фразеологізмів української мови.

Мета статті – виявити й дослідити давні граматичні форми числівників як структурних компонентів фразеологічних одиниць, зафіксованих у літературних та діалектних джерелах української мови.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) зібрати та систематизувати матеріал, що репрезентує архаїчні форми числівника; 2) описати основні різновиди залишків числівникової словозміни та формотворення в складі фразеологічного фонду української мови; 3) з'ясувати особливості вживання нумеральних словоформ у структурі стійких одиниць.

Виклад основного матеріалу. Як зазначають Г. П. Арполенко, К. Г. Городенська, Г. Х. Щербатюк, оформлення числівникових ознак у східнослов'янських мовах «припадає на XIII–XVII ст. і в основному завершилося на початку XIX ст.» [2, с. 6]. Проте

стверджувати про остаточну сформованість системи числівникової парадигми не можна ще й нині, про що свідчить наявність у багатьох говорах варіантних форм, розмитість меж між окремими типами парадигм у мовленні, що розхитує літературну норму.

Особливу групу утворюють фразеологізми із числівником *один*, який змінюється за родами, числами й відмінками. З-поміж інших стійких одиниць з нумеральними компонентами вони вирізняються специфікою та багатоплановістю фразеологічно зумовлених значень числівників.

Система відмінювання числівника *один*, як указує Л. Н. Дровнікова, у XV–XVI ст. набуває вже сучасного вигляду, хоч побутування нових і старих форм зафіксовано ще й в XVII ст. [4, с. 5]. У сучасній українській літературній мові успадкована тільки одна форма простого числівника *один* з початковим [о]. У діалектах української мови трапляються й давніші утворення з початковим [je], що збереглося з праслов'янської мови [2, с. 145].

Академік Л. А. Булаховський наголошує, що діалектні українські форми *еден*, *един*, *оден* віддзеркалюють фонетичну рефлексію **jedьнь* (відсутність переходу початкового *je* (*je-*) в *o*); контамінацію *еден* та *один* [5, с. 64].

Кількісний числівник *один* (*одна*, *одне* (*одно*), *одні*) у фразеологічних словниках засвідчений у таких фонетико-граматичних варіантах: *еден*, *един*; *една*; *едно*; *едні*: *Єдин цвіт не робить вінка* [6, с. 253; 7, с. 116]; *Єден за вісімнадцять, а другий без двох двадцять* [6, с. 359; 8, с. 338; 9, с. 120]; *Єдна біда чоловікові не докучить* (...*аж ся десять влучить*) [6, с. 132; 10, с. 146]; *Єдно око має більше віри, ніж два* [6, с. 282; 9, с. 633]; *Єдні руки права тишут, єдні й мажут* [6, с. 337; 10, с. 248].

Числівники в складі ФО або зберігають своє числове значення (*Єден отець десять синів вигодує, а десять синів єдного вітця не можуть* [11, с. 104]; *Господиня: два городи, єдна диня* [8, с. 608]; *Про єдного козака війна буде* [10, с. 264] тощо), або, частіше, утрачають його, набуваючи якісної семантики (*З єдним добрий, з усіми злий* [9, с. 19]; *Всіх нас єдно чекає* [8, с. 403]; *То в єдних грошох* [8, с. 666] та ін.). Проте в обох випадках цілісне неподільне значення фразеологізму не мотивоване власне природою його компонента – числівника, а виражає семантично нову якість – узагальнено й образно відтворює той чи той аспект реальної дійсності.

Більшість застарілих форм числівника *един* (*една*, *едне* (*едно*), *едні*) мають узагальнено-особове значення, оскільки їх ужито в прислів'ях та приказках: *Єдна ластівка (ластовиця) не робить (чинить) весни* [6, с. 253; 7, с. 219]; *Єдним коньом далеко не заїдеш* [9, с. 340]; *Єдин кіл плота не вдержить* [6, с. 102; 7, с. 146]; *Всіх нас єдно чекає* [8, с. 403] тощо.

Крім того, у складі паремій числівник *един* може набувати значень вказівних і неозначених займенників унаслідок явища прономіналізації. Уживаючись у ролі вказівного займенника, числівник *един*, *една*, *едно*, *едні* має значення: «той самий» (*Чи зиск, чи трата – єдна заплата* [6, с. 467]; *Всім нам єден кінець буде* [8, с. 403]; *То вже всі на єден голос говорять* [8, с. 580]; *Ми давні приятелі: на єднім вигоні свині пасли* «говорять про себе старі люди» [8, с. 709]; *Вони оба єден нумер тримают* «обоє однієї вдачі, роблять усе разом» [9, с. 617]) тощо) або «саме цей, такий, а не інший» (*Лили єдну душу маю, та й та божя* [9, с. 111]; *Що му дав, то лиш єден знає* [8, с. 734]; *У баби лиш єдно добре кутити* [8, с. 44]; *На єдин обід десять бід* [10, с. 151] тощо).

У певних контекстивних умовах цей числівник ужито в значенні займенника *якийсь*: *Єден куций усіх помучив* [9, с. 444] тощо.

Функціонально числівник *един* виконує роль видільних часток *тільки*, *лише*, коли вживається для виокремлення з низки інших однієї особи, предмета тощо: *Мій єден палець більше варт, ніж ти цілий* [9, с. 653]; *Дай Боже сто кіп, де торік був єден сніп* «прохання про Божу поміч перед оранкою та жнивими» [12, с. 74] тощо.

Крім числівника *один*, у пареміях зафіксовано числівникові компоненти *другий*, *третій*, *десять*, *сто*, які вжито з метою якісного розчленованого протиставлення ознак чи властивостей. Це засвідчено в таких випадках:

1. Фонетико-граматичні варіанти числівника (субстантивованого числівника) *один* (-а, -о, -і) – прономіналізований числівник *другий* (... –*третій*): *До права треба мати два мішки: оден грошей, а другий бачности* [6, с. 337]; *Єден к лісу, друге к бісу (Єден дивиться до ліса, а другий до біса)* [6, с. 129, 309; 7, с. 119; 10, с. 52]; *Єден так має, аж му сі горлом пхає, а другий лиш слинку пролигає* [10, с. 88]; *Що єден хвалить, то другий ганьбить* [11, с. 398]; *Єден робит очима, а другий плечима* [13, с. 29]; *Єден їсть, другий слинку ковтає* [9, с. 295]; *Єден любить попа, другий попадю, а третій попову дочку* [10, с. 302]; *Єден стриже, другий голит, а третій сі Богу молит* [9, с. 121] тощо.

2. Фонетико-граматичні варіанти числівника *один* (-а, -о, -і) – числівник *десять*: *Єден дурень верже камінь у воду, а десять розумних не виймуть* [11, с. 344]; *Хто тікає, тому єдна дорога, а хто гонить, тому десять* [11, с. 282]; *Лягай, дитя, спати: десять батьків, а єдна мати* [6, с. 409] тощо.

3. Фонетико-граматичні варіанти числівника *один* (-а, -о, -і) – числівник *сто*: *Як єден дурень кине камінь у воду, то й сто мудрих не можуть найти* [11, с. 344] тощо.

Стійкі одиниці, сконструйовані у формі протиставлень одного іншим одиницям, указують на винятковість, неповторність кого-, чого-небудь.

Зазнають прономіналізації й повні нестягнені форми порядкових числівників на кшталт *другое*, ужиті в значенні означального займенника *інший*: *Коли ми тяжко на одно плече, то переложу на **другое*** [11, с. 259]; *Старче, село горить, а я, взявши сумку, да пойду в **другое** село* [6, с. 97; 10, с. 215] тощо. У складі паремій на зразок *Не буде Галя, буде **другая*** [6, с. 262; 11, с. 218] нестягнені форми порядкового числівника за морфологічними показниками є прикметниками, хоч, субстантивуючись, набувають лексичних і синтаксичних ознак іменника.

Чимало архаїчних форм числівника пов'язано зі зникненням категорії двоїни, поглинанням її множиною. Морфологічною нормою є форми давально-орудного відмінка двоїни, зокрема лексеми на позначення парних предметів та іменників *pluralia tantum* із флексією орудного відмінка множини *-има*: *очима, плечима, ушима, дверима*, а також *грошима*. Крім того, в орудному відмінку збереглася форма двоїни числівника *десять* (*десятьма*); під її впливом та форм *двома, обома* давнє закінчення двоїни *-ма* засвоїлося й іншими кількісними числівниками (*трьома, чотирма, п'ятьма*), питально-відносним займенником *скількима*. Зберігає давню форму двоїни в орудному відмінку також означальний займенник *всіма*.

Після зникнення двоїни як морфологічної категорії основа родового-місцевого відмінка *двој-* (повна форма – *двою*) переміщена й до давально-орудного відмінка. У деяких складних дериватах сучасної української мови й досі віддзеркалено архаїчну форму родового-місцевого відмінка двоїни числівника *два, три*: *двоюрідний, троюрідний; нашому тинові двоюрідний пліт* «далекий родич» [12, с. 37]; *твоя хата моїй хаті троюрідний погріб* «дуже далека рідня або зовсім не родич» [12, с. 64] тощо.

Нормою для пам'яток XIV–XVI ст. ще довго залишалася форма с. р. *двѣ: двѣ сель; по двѣ* або *по три вѣдѣра* [15, с. 231]. З руйнуванням категорії двоїни форма с. р. стала тотожною формі ч. р., що відбулося, на думку О. О. Шахматова, унаслідок загального паралелізму форм ч. і с. р. [13, с. 211]. Старе розрізнення граматичної категорії роду числівника *два / дві* збереглося в складі фразеологізмів: *Мудрій (добрій; розумній) голові (лові) досить дві слові* [6, с. 281; 8, с. 552, 696; 9, с. 557; 11, с. 229, 329] та ін.

Найближчий зв'язок зі старою відміною двоїни зберегли форми числівників *два, дві* та числівників-займенників *обидва, обидві*. Як зауважує Н. П. Прилипко, унаслідок контамінації цих форм і власне кількісного числівника *два* й постала форма *обидва* та *обидві* [16, с. 195].

У сучасній літературній мові відомо кілька слів з давніми формами *оба / обі: обаніл, обабіч, обіруч*. Однак дані фраземного корпусу дають підстави стверджувати, що ці застарілі форми продовжують функціювати на окремих територіях.

Числівники *оба, обі* досить виразно вмотивовують цілісне значення тих стійких одиниць, до складу яких вони входять. Образний стрижень таких утворень, на відміну від інших, дуже виразний: *Захотіло ся на оба двори* [8, с. 744]; *Нахвотився до моці, та обі оці* [6, с. 578]; *Добре тому ковалеві, що на обі руки кує* [9, с. 364]; *Набрав в обі жмені* [9, с. 174]; *Обої двері тобов розваляю* [8, с. 743] тощо.

Однак більшість форм *оба, обі* субстантивувались і в складі паремій уже виконують номінативну функцію, уживаючись як назви осіб: *Оба вперті, як цапи на кладці* [13, с. 317]; *А то дібрали ся оба добрі* [8, с. 791]; *Вода мутна, жінка смутна – обі не до смаку* [11, с. 89]; *Рука руку мис, аби обі були білі* [11, с. 262]; *Лучше одно око своє, ніж чужії обі* [9, с. 634] тощо.

Виникнення форм *штури, штурі* з давнього числівника *чотири* пояснюється фонетичними причинами, а саме: у результаті дисиміляції початкового приголосного [ч] після редукції ненаголошено [e] (*чотири* > *чтыри* > *штури*) [15, с. 235]. Подібні форми активно використовує В. С. Стефанік для характеристики мовлення жителів Покуття: *Моспане, штури воли як слимузи, двацять штури морги поля, хати на ціле село* (В. Стефанік); В. К. Малик – для надання висловлюванню колориту давнини: *А опісля накинудися всі ті штури здрайці, зв'язали – і, прошу пана, в холодну!* (В. Малик); *А нас тільки штури вояки...* (В. Малик).

Числівник *чотири (штури)* використовують обмежено для утворення фразеологізмів. Він входить до складу стійких одиниць, внутрішню форму яких утворюють предмети об'єктивного світу в кількості *чотири*: *Штури жиди, дідько п'ятий* [9, с. 151]; *Підковався на всі чтирі ноги* [6, с. 308]; *І штурма кіньми го не догониш* [9, с. 341] тощо.

Іноді числівник *штури* гіперболізовано виражає ознаку дії, спосіб дії чи означає просторове поняття: *Лазив би-с на штурьох ногах* [10, с. 331]; *Іди на штури вітри, а на п'ятий шум* [9, с. 305] та ін.

Щодо частотності числівників у процесі фразеологізації, то, беззаперечно, пріоритет належить числам першого десятка, однак у складі фразеологізмів збережено й деякі інші архаїчні числівникові утворення.

В українських діалектах і фольклорних текстах поширені форми складених кількісних числівників на зразок *сорок і один, п'ятдесят і два*, іноді для підкреслення тривалості дії *двадцять років ще й чотири*, утворені приєднанням до назви більшого числа назв менших чисел за допомогою єднального сполучника [17, с. 7]. Такий спосіб творення складених числівників бере свій початок ще в доісторичні часи, тому вживання вказаних форм у сучасній мові є архаїзмом: *Як єм ззіла трицять і сім, то так як би ми завсезав тисок зовсім* [9, с. 249].

Дослідник С. П. Самійленко звернув увагу й на архаїчне позначення числа *двадцять сім* у вигляді *тридев'ять* як складного деривата, утвореного від двох множників, добуток яких і складає *двадцять сім*, зрідка фіксоване пам'ятками староукраїнського письменства й широко відоме східнослов'янським фольклорним текстам (у *тридев'ятому царстві, за тридев'ять земель*) як один з прийомів гіперболізації [17, с. 7]. Фразеологізми й до сьогодні зберігають це архаїчне утворення, що позначає якесь дуже віддалене місце: *Полетіла птиця-синиця за тридев'ять земель, за синє море-окіян, в тридесяте царство, в тридев'яте господарство* [10, с. 381]. Крім того, у наведеному прикладі зафіксовано й застарілу форму *тридесяте* на позначення числівника *тридцять*, який, уживаючись у стійких сполученнях слів, утрачає своє пряме значення.

Висновки. Отже, числівникові граматичні форми, зафіксовані в компонентному складі фразеологізмів і репрезентовані здебільшого фонетично видозміненими нумеральними одиницями *єден, штури* та залишками двоїни *оба, обі*, різняться своїм значенням у формуванні загальної семантики стійких одиниць. Одні з них утворюють значеннєвий центр цілісної фразеологічної номінації, інші відіграють тільки важливу

роль у синтезі значення фразеологізму. Властивість стійких одиниць давати образну характеристику дійсності, зумовлює те, що числівники – компоненти фразеологізмів – набувають якісної ознаки, яка тією чи тією мірою віддаляє їх від власної етимології.

Перспективним є подальший аналіз архаїчних форм, зафіксованих у фразеологізмах української мови, зокрема важливо встановити ареал поширення числівникових граматичних архаїзмів у структурі стійких одиниць.

Список використаної літератури

1. Івченко М. П. Числівники української мови / М. П. Івченко. – К. : Видавництво Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, 1955. – 143 с.
2. Арполенко Г. П. Числівник української мови / Г. П. Арполенко, К. Г. Городенська, Г. Х. Щербатюк. – К. : Наукова думка, 1980. – 242 с.
3. Лукінова Т. Б. Числівники в слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис) / Т. Б. Лукінова. – К. : Наукова думка, 2000. – 370 с.
4. Дровникова Л. Н. Из истории имен числительных в русском языке : авторефер. дис. на соискание учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Л. Н. Дровникова. – М. : МГЦ, 1959. – 17 с.
5. Булаховський Л. А. З історичних коментаріїв до української мови / Л. А. Булаховський // Мовознавство. – 1951. – Т. IX. – С. 63–64.
6. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис / [упор., приміт. та вст. ст. М. М. Пазяк]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
7. Прислів'я та приказки. Природа. Господарча діяльність людини / [укл. та авт. передм. М. М. Пазяк]. – К. : Наукова думка, 1989. – 477 с.
8. Галицько-руські народні приповідки : у 3-х т. / зібрав, упорядкував і пояснив Др. Ів. Франко : 2-е вид. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Т. 1. – 832 с.
9. Галицько-руські народні приповідки : у 3-х т. / зібрав, упорядкував і пояснив Др. Ів. Франко : 2-е вид. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Т. 2. – 818 с.
10. Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми / [укл. М. М. Пазяк]. – К. : Наукова думка, 1991. – 436 с.
11. Прислів'я та приказки. Людина. Родинне життя. Риси характеру / [укл. М. М. Пазяк]. – К. : Наукова думка, 1990. – 522 с.
12. Хобзей Н. Гуцульські світи. Лексикон / Н. Хобзей, Т. Ястремська, О. Сімович, Г. Дидик-Меуш. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2013. – 668 с. – (Серія «Діалектологічна скриня»).
13. Галицько-руські народні приповідки : у 3-х т. / зібрав, упорядкував і пояснив Др. Ів. Франко : 2-е вид. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Т. 3. – 699 с.
14. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (нарис з словозміни та словотвору) / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Закарпатське обласне видавництво, 1960. – 416 с.
15. Шахматов А. А. Историческая морфология русского языка / А. А. Шахматов. – М., 1957. – 400 с.
16. Прилипка Н. П. Збірні числівники в українських говорах / Н. П. Прилипка // Проблеми сучасної ареалогії. – К. : Наукова думка, 1994. – С. 192–198.
17. Самійленко С. П. З історичних коментаріїв до української мови. Числівник / С. П. Самійленко // Українська мова в школі. – 1954. – № 4. – С. 3–14.

References

1. Ivchenko, M. P. (1955). *The numerals of the Ukrainian language*. Kyiv : Publisher of Kyiv State University named after Taras Shevchenko (in Ukr.)
2. Arpolenko, G. P., Gorodenska, K. G., Shcherbatuk, G. H. (1980). *The numeral of the Ukrainian language*. Kyiv : Scientific Thought (in Ukr.)
3. Lukinova, T. B. (2000). *The numerals in the Slavic languages (comparative-historical essay)*. Kyiv : Scientific Thought (in Ukr.)
4. Drovnikova, L. N. (1959). *From the history of numerals in the Russian language* : Theses of Candidate of Philology 10.02.01 «Russian Language». Moscow (in Russ.)
5. Bulakhovskiy, L. A. (1951). From historical Comments to the Ukrainian language. *Movoznavstvo (Linguistics)*, IX, 63–64 (in Ukr.)
6. Nomys, M. (Ed.). (1993). *Ukrainian sayings, proverbs and so on*. Kyiv : Lybid (in Ukr.)
7. Pazyak, M. M. (Ed.). (1989). *Proverbs and sayings. Nature. House holding activity of people*. Kyiv : Scientific Thought (in Ukr.)
8. Franko, I. Ja. (Ed.). (2006). *Galician-Ruthenian folk bywords (2nd ed.) (vol. 1)*. Lviv : Publishing center of LNU named after Ivan Franko (in Ukr.)
9. Franko, I. Ja. (Ed.). (2006). *Galician-Ruthenian folk bywords (2nd ed.) (vol. 2)*. Lviv : Publishing center of LNU named after Ivan Franko (in Ukr.)
10. Pazyak, M. M. (Ed.). (1991). *Proverbs and sayings. The relationship between people*. Kyiv : Scientific Thought (in Ukr.)

11. Pazyak, M. M. (Ed.). (1990). *Proverbs and sayings. People. Family life. Character*. Kyiv : Scientific Thought (in Ukr.)
12. Khobzey, N., Yastremska, T., Simovich, A., Dydyk-Meush, G. (2013). *Hutsul worlds. Lexicon*. Lviv : Ivan Kryp'yakevych Institute of Ukrainian Studies of the NASU (in Ukr.)
13. Franko, I. Ja. (Ed.). (2006). *Galician-Ruthenian folk bywords* (2nd ed.) (vol. 3). Lviv : Publishing center of LNU named after Ivan Franko (in Ukr.)
14. Bevzenko, S. P. (1960). *The historical morphology of Ukrainian (sketches of inflection and word formation)*. Uzhgorod : Zakarpattia Regional Publishers (in Ukr.)
15. Shakhmatov, A. A. (1957). *Historical morphology of Russian language*. Moskow (in Russ.)
16. Prylypko, N. P. (1994). Composite numerals in the Ukrainian dialects. *Problemy suchasnoi areologii (Problems of the modern archeology)*. Kyiv : Scientific Thought (in Ukr.)
17. Samiylenko, S. P. (1954). From historical comments of the Ukrainian language. Numeral. *Ukrainska mova v shkoli (The Ukrainian language at the school)*, 4, 3–14 (in Ukr.)

BILOKONENKO Alina Igorivna,

The librarian of children's department of Bogdanovska branch of libraries of Znamyanka district

centralized library system

e-mail: tai-27@ukr.net

**ARCHAIC GRAMMATICAL FORM OF NUMERALS IN THE STRUCTURE
OF PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE**

Abstract. Introduction. *Word change system of numeral which is recorded in Ukrainian stable units, is marked by a considerable number of differences primarily in phonetic design. On this basis, it is important to identify the types and to describe the features of numeral usage of word forms in the structure of phraseology.*

Purpose of the article is to identify and to explore ancient grammatical forms of numerals as structural components of idioms which are recorded in literary and dialectal sources of the Ukrainian language.

Methods. As the main one the descriptive method is used with elements of comparative-historical for inventory, classification of archaic grammatical phenomena of numerals from other non-literary forms. The method of component analysis is involved to study the old forms of numerals and to determine the characteristics of their use in the Ukrainian phraseology

Results. The proposed exploration describes the main types of residues of numeral inflection and their shaping in a part of idiomatic fund of the Ukrainian language; semantic features of old numeral word forms in the structure of stable units are defined. It is established that the numerals in the composition of the phraseology do not finally lose the basic lexical load, but vice versa contribute to the formation of new shades of meaning of resistant units. The usage of the same numeral in different phraseological units helps semantization of different meanings. The received results will serve as a basis for further development of the theoretical aspects of phraseology of the Ukrainian language.

Originality. In the work executed outdated grammatical features of structural components of stable combinations of words are studied, including some of the first ten numerals and some complex and compound word forms of numerals.

Conclusion. So, in the component structure of phraseology mostly some phonetically modified numeral units of the first dozen and residues of dual forms are recorded. Numeral grammatical forms differ in their meanings in the formation of general semantics stable units. Some of them form a coherent semantic center of phraseological nomination, others play only an important role in the synthesis of the meanings of the phraseological unit. The quality of idioms to give a figurative description of reality is determined by the fact that numerals as the components of phraseology are acquiring qualitative feature which in this or that measure alienates them from their own etymology. The perspective is a further analysis of archaic forms which are recorded in the composition of idiomatic fund of the Ukrainian language, particularly it is important to establish the area of distribution of numeral grammatical archaisms in the structure of stable units.

Key words: numeral; phraseologisms; inflection; shaping; archaic forms; morphological structure.

Надійшла до редакції 4.03.16

Прийнято до друку 14.04.16